

Разом з тим, варто говорити і про компетентність педагога у питаннях попередження девіантної поведінки дітей. Педагог має вміти визначати форми девіантної поведінки, фактори ризиків, які її формують, причини відхилень, усвідомлювати хто або що здійснює негативний вплив на дитину.

Превентивна педагогіка має бути професійною. Л. В. Кондрашова зазначає, що кожен педагог повинен чітко уявляти, за якими законами і закономірностями відбувається розвиток, становлення, моральне формування особистості; які фактори і педагогічні засоби допомагають оптимізувати ці процеси [4, с. 12]. Щоб забезпечити право дітей на безпечний соціальний і освітній простір необхідне створення відповідних соціальних умов, які б зменшували, або унеможливлювали прояви девіантної поведінки, а, також, професійна компетентність і майстерність педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : [навч. посіб.] / О. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
2. Декларація прав дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
3. Конвенція ООН про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. Кондрашова Л. Превентивная педагогика : [учеб. пособие] / Л. Кондрашова. – К. : Вища шк., 2005. – 231 с.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>
6. Оржеховська В. Превентивна педагогіка : навч. посібник / В. Оржеховська, О. Пилипенко. – Черкаси : Вид. Ю. Чабаненко. – 2007. – 14 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-203474.html?page=8/>

Лілія Потопюк,

канд. пед. н., доцент,
Луцький національний
технічний університет

ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА І ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ

У статті досліджується проблема жорстокого поводження з дітьми, здійснено аналіз системи роботи з попередження насильства і жорстокого поводження з неповнолітніми, виокремлено основні форми та етапи соціально-профілактичної роботи з ними.

Lilija Potapiuk

PREVENTION OF VIOLENCE AND CHILD ABUSE

The article features the problem of child abuse and provides the analysis of system of work on violence prevention and child abuse. It outlines the main forms and stages of social preventive work.

Проблема насильства і жорстокого поводження з дітьми є надзвичайно актуальною для сьогодення. За даними міжнародних та вітчизняних громадських організацій, що вивчають проблему, поряд з кризовими явищами у суспільстві, що неодмінно супроводжуються зростанням соціальної напруги, за останні роки набули поширення випадки проявів насильства щодо дітей як з боку однолітків, так і з боку батьків і педагогічних працівників. Практика показує, що зростає також і кількість агресивних проявів у дітей, що виявляється у протиправній поведінці, значному поширенні зла та жорстокості.

Незважаючи на те, що означена проблема активно розробляється впродовж останніх десятиліть, чіткого визначення поняття насильства немає. На даний час насильством прийнято вважати реальну дію чи загрозу умисної фізичної, сексуальної, психологічної, економічної дії, примусу з боку однієї особи щодо іншої з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху. У процесі насильства одна людина нав'язує себе, свої цілі та норми іншій, намагаючись її підкорити. Кожен член родини переживає такі дії по-своєму, що накладає певний відбиток на ціннісно-орієнтаційну сферу. Особливо це стосується дитини, особистість якої лише формується [5, с. 128].

Загальні аспекти проблеми насильства над дітьми вивчають провідні науковці Т. Ф. Алексеєнко, О. Б. Безпалько, Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна, Т. Я. Сафонова, Є. І. Цимбал та ін. Проте, у зв'язку з прийняттям нових нормативно-правових документів та розширенням кола соціальних інститутів, які займаються цією проблемою, потрібні подальші дослідження.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що насильство над дітьми може бути як одномоментним, так і пролонгованим у часі; як свідомим, так і неусвідомленим з боку дорослих, батьків, вихователів і може призвести до емоційного чи психічного травмування, чи навіть загибелі дитини [3, с. 83]. Стаючи в сім'ях жертвами насильства, діти нерідко покидають їх, опиняються на вулиці, де можуть стати об'єктами купівлі-продажу. Потрапивши в ці тенета, дитина зустрічається з погрозами фізичного, психічного, сексуального характеру, побиттям, зґвалтуванням, розбещенням, втягненням у злочинну діяльність, спонукуванням до

заняття проституцією, залученням до праці на виробництві зі шкідливими умовами, вилученням органів для трансплантації, використанням у жебрацтві тощо. Іноді жорстоке поводження з дітьми може перейти у факт продажу дитини самими батьками або іншими членами сім'ї [6, с. 81].

У зв'язку з тим, що захист прав членів сім'ї, з одного боку, є необхідним у неблагополучній сім'ї; з іншого – можливий у більшості країн лише за згодою членів сім'ї, а вхід у неї обмежений законодавством і можливий у разі порушення членами сім'ї морально-правових норм, доцільним стало введення в Україні контрактної моделі соціально-педагогічної роботи з сім'єю, де жорстоко поводяться з дітьми. Така модель розглядає соціальну роботу різних напрямів як останній шанс для сім'ї перед тим, як у розв'язанні її проблем будуть приймати участь органи державної влади і силові структури. Соціальний педагог і сім'я спочатку визначають цілі спільної діяльності і на цій основі офіційно приймають робочу угоду про шляхи досягнення цілей, час, дії. Перед сім'єю ставляться завдання, виконання яких контролюється, попереджається про відповідальність за їх невиконання (передачу справи в інші структури) [4, с. 17].

Серед основних методів соціальної роботи з дітьми доцільно виділити:

- соціально-психологічні (методи психодіагностики і психокорекції, психологічне консультування);
- соціально-педагогічні (методи освіти і просвіти, педагогічної корекції і педагогічного консультування тощо);
- соціально-медичні (лікування, соціально-медична реабілітація і адаптація, організація необхідного і комфортного середовища існування);
- соціально-правові (юридичний і правовий захист інтересів дитини, правова просвіта, правовий контроль, правові санкції);
- соціально-економічні (вирішення проблем матеріального благополуччя дитини, матеріальна підтримка і допомога, працевлаштування тощо);
- соціально-групові (сімейне консультування, корекція системи відношень в колективі, організація дитячих колективів, які орієнтовані на позитивну діяльність) [2, с. 28].

Отже, соціально-профілактична робота щодо запобігання жорстокому поводженню з дітьми передбачає такі форми:

- первинну – як загальна просвіта населення – застосовується здебільшого для благополучних сімей; переважають групові форми роботи (тренінги, інтерактивні дискусії, відеолекторії, семінари, тощо); зосереджена на попередженні домашнього насильства у родинах, на створенні партнерської сім'ї та індивідуальній формі роботи з певною категорією населення, яка становить «групу ризику» (діти з неблагополучної сім'ї).
- вторинну (де зафіксовано, чи спостерігається жорстоке поводження з дітьми, членами родини, домашніми тваринами) – це цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поводження з ними, формування гуманного ставлення дорослих до дітей, життєвих умінь та навичок, роз'яснення сутності й відповідальності за жорстоке поводження з ними);
- третинну профілактику, яка проводиться з тими, хто постраждав від жорстокого поводження з метою навчання самозахисту; з тими, хто здійснює таке поводження.

Специфіка соціально-педагогічної допомоги жертвам насильства полягає у спрямованості на позитивну зміну середовища, в якому знаходиться жертва насильства. З метою надання спеціалізованої допомоги потерпілим від насильства у сім'ї в Україні створено 22 центри соціально-психологічної допомоги (в АР Крим, Волинській, Донецькій, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, Чернігівській областях, а також у містах Києві та Севастополі), 16 центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, 2 притулки для жінок, 11 дитячих притулків. Зазвичай, жорстоке поводження з дітьми формує з них соціально-дезадаптованих людей, нездатних створювати повноцінну сім'ю, бути хорошими батьками, а також є поштовхом до відтворення жорстокості по відношенню до власних дітей. Тому така дитина потребує, перш за все, соціально-правового захисту.

Про соціальний захист дитини можна говорити у двох аспектах. У широкому розумінні соціальний захист передбачає гарантію основних прав, зафіксованих у Конвенції ООН про права дитини. У вузькому розумінні – це означає створення умов для вільного розвитку духовних та фізичних сил дитини, пробудження її активності. Соціальна захищеність не має вікових рамок, але чим меншою є дитина, тим більшого захисту вона потребує. Жорстоке поводження з дітьми, нехтування їхніми інтересами не лише завдає непоправної шкоди їх фізичному здоров'ю, але й призводить до важких психічних та соціальних наслідків. У більшості дітей-жертв насильства з'являються серйозні відхилення у психічному та фізичному розвитку, в емоційній сфері.

Як правило, кількість дітей, які потрапили в біду, щоразу збільшується. В Україні сьогодні проблема насильства в сім'ї дітей не завжди стоїть у центрі уваги громадськості. Однак без розуміння цього явища ми

приречені повторювати його. Адже історія насильства – це зміна соціальних поглядів на ті чи інші явища, які супроводжують людину, якими би вони не були, правильними чи хибними. Тому соціальні працівники, служби у справах неповнолітніх, кримінальна міліція, органи охорони здоров'я, органи опіки та піклування повинні тримати у центрі уваги усі проблеми, усі фактори, що впливають на розвиток дітей та підлітків, враховуючи їхнє оточення, а також формувати та вдосконалювати професійні навички, які, враховуючи їхнє оточення, допоможуть їм працювати для усунення насильства у сім'ї та суспільстві.

Безумовно, що одним із визначальних чинників формування в Україні соціальної політики, системи соціальної допомоги і обслуговування населення, є кадрове забезпечення. Численні заклади соціальної сфери потребують дедалі більше фахівців різного профілю і рівнів сучасного типу, які здатні брати до уваги соціальні та економічні реформи, ефективно діяти в сучасних умовах розвитку суспільства, вміло вивчати та ефективно застосовувати перевірений життям вітчизняний та зарубіжний досвід соціальної роботи.

Саме у період дитинства дитина формується фізично, психічно й інтелектуально, набуває необхідних знань, умінь, навичок. Тому державні органи повинні більше уваги приділяти сім'ям, у яких є маленькі діти, проводити з батьками співбесіди. Захист дітей, забезпечення їхнього повноцінного розвитку – проблема державного значення, яка повинна розглядатись і розв'язуватись у різних контекстах: історичному, соціологічному, культурологічному, демографічному, педагогічному і, безумовно, юридичному. Головними положеннями, які пронизують майже усі міжнародні правові акти, є заборони на жорстоке поводження з особою.

Насильство та жорстоке поводження має різні прояви: від психологічного та морального тиску, знущання над дітьми, приниження честі і гідності особистості, явищ мобінгу до фізичного та сексуального насильства. Тому працівникам відповідних служб потрібно створити систему психологічного супроводу профілактики насильства і жорстокого поводження в освітньому середовищі. Однак цієї мети можна досягти лише у тісній співпраці практичного психолога, у першу чергу, з адміністрацією навчального закладу, із соціальним педагогом, педагогічним та батьківським колективом, через активні форми роботи з педагогами, батьками та дітьми.

Вважаємо, що для створення системи роботи з профілактики насильства і жорстокого поводження з дітьми доцільною буде саме поетапна організація діяльності працівників відповідних служб:

1. Етап діагностування або визначення масштабів проблеми, який передбачає проведення психодіагностичної роботи шляхом систематичного спостереження за учасниками освітнього процесу, вивчення мікроклімату в учнівському, батьківському, педагогічному колективах; анкетування усіх учасників на предмет поширення у навчальному закладі та у сім'ї явищ насильства і жорстокості; встановлення стосунків довіри та взаєморозуміння служби з адміністрацією, учнями, батьками, педагогами.

2. Сутність етапу інформування або психологічної просвіти учасників навчально-виховного процесу полягає в тому, що психолог спільно із соціальним педагогом та адміністрацією здійснюють організацію і проведення різноманітних заходів щодо висвітлення законодавчої бази з метою захисту від насильства і жорстокого поводження з дітьми; створюють інформаційні стенди, куточки, підготовку інформаційних матеріалів для класних керівників, батьків, педагогів, учнів; проводять просвітницькі заходи для учнів, педагогів, батьків; залучають до їх проведення представників громадськості.

3. Етап розвитку навичок альтернативної поведінки або психокорекційного впливу передбачає проведення індивідуальних та групових занять для учнів, педагогів, батьків.

4. Етап психологічного консультування або власне психологічної допомоги дає можливість надавати індивідуальні чи групові консультації для учасників освітнього процесу, які постраждали від насильницьких дій чи здійснили їх.

При здійсненні профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї варто також враховувати травматичний досвід батьків у дитинстві, відсутність чітких цілей як у вихованні дітей, так і щодо власного майбутнього, перевагу деструктивних партнерів спілкування в сім'ї, відсутність навичок конструктивної взаємодії, внутрішньо-особистісні порушення дитини. Таким чином, незважаючи на певні позитивні зрушення у розв'язанні проблеми насильства, механізм соціально-правового захисту потерпілих від насильства залишається недосконалим: не вистачає відповідних закладів для надання допомоги потерпілим та спеціально підготовлених фахівців у сфері запобігання насильству; неефективною є система раннього виявлення випадків насильства в родині, система санкцій, що застосовуються щодо осіб, які вчиняють насильство в сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдаренко Н. Психологические последствия жестокого обращения с детьми / Н. Гайдаренко, Н. Ярославцева. – М. : Психология и педагогика, 1994. – 108 с.
2. Квашиш В. Зарубежное законодательство и практика защиты жертв преступлений / В. Квашиш. – М. : Просвещение, 1996. – 210 с.

3. Когаловская А. Вопросы профилактики семейного насилия и жестокого обращения с детьми / А. Когаловская // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – М. : Консорциум «Социальное здоровье России», 2002. – № 3. – С. 82 – 86.
4. Максимова Н. Конфліктна сім'я потребує допомоги : про психологічні аспекти попередження насильства в таких сім'ях / Н. Максимова // Практична психологія та соціальна педагогіка. – 2004. – № 7. – С. 14 – 19.
5. Словарь-справочник по социальной работе / под ред. Е. Холостовой. – М. : Юрист, 2000. – 424 с.
6. Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні : аналіз проблем та шляхи запобігання : Матеріали за результатами соціологічного опитування. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 144 с.

Антоніна Рудська,

канд. психол. н.,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

Галина Палійчук,

спеціаліст відділу моніторингу установ для дітей

управління з питань попередження

неналежного поведіння в діяльності установ освіти,

охорони здоров'я та соціального забезпечення,

Департамент з питань реалізації національного превентивного

механізму Уповноваженого ВР України з прав людини

МОНІТОРИНГ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

У статті розглядаються особливості моніторингу психолого-педагогічного супроводу дітей, які перебувають у місцях несвободи для дітей, що знаходяться у конфлікті із законом та потребують соціальної корекції. Описується ситуація, яка склалася на даний момент в Україні.

Antonina Rudska,

Halyna Paliichuk

MONITORING OF PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL CASE MANAGEMENT OF CHILDREN IN SOCIAL REHABILITATION INSTITUTIONS

The article outlines the features of monitoring of psychological and educational case management of children in social rehabilitation institutions who are in conflict with law and need social correction. The current situation in Ukraine is described.

На сьогодні актуальним питанням постає реабілітація дітей, які скоїли правопорушення (злочини) та перебувають, зокрема, у закладах соціальної реабілітації (школи та училища соціальної реабілітації), виховних колоніях і т.п. Кризовий стан сучасного суспільства призвів до розширення кола категорій дітей, які стають клієнтами системи перевиховання. Крім дітей, які перебувають в конфлікті з законом, необхідно також звертати увагу дітей, які ще не скоїли злочин, але перебувають в ситуації підвищеного ризику. Особливості психологічної та індивідуально-виховної роботи з цими дітьми повинні враховувати індивідуальні особливості дітей-правопорушників. Також, в свою чергу, залишається актуальним питання про приведення законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів та подальше впровадження цих стандартів у правозастосовну практику.

Незважаючи на те, що поступово Україна переходить до деінституалізації виправних установ для дітей та від карального методу виправлення неповнолітніх порушників до попереджувально-виховного (зокрема, у 2013 році було ліквідовано 4 школи соціальної реабілітації із 6 та 1 училище соціальної реабілітації із 3), саме соціально-психологічна реабілітація нині, як ніколи, відіграє особливо важливу роль у цьому процесі.

Нашою **метою** є аналіз особливостей моніторингу психолого-педагогічного супроводу дітей, які перебувають у закладах соціальної реабілітації.

Відповідно до нової редакції Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» у 2012 році, було створено національний превентивний механізм, завданням якого є моніторинг місць несвободи, в тому числі і тих, де перебувають діти в конфлікті з законом (зокрема, до таких закладів належать приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей та виховні колонії).

Поняття соціальної реабілітації дітей девіантної поведінки визначається як система, яка забезпечує відновлення у них порушених соціальних зв'язків і відносин, ідентифікацію індивіда як суб'єкта власної життєдіяльності. Таким чином, важливим постає реалізація такого комплексу заходів під час реабілітації дитини, яка перебуває у закладах соціальної реабілітації, щоб сформувати у неї відповідальність за власне життя та ситуації, які виникають. У свою чергу, важливим залишається питання захисту прав таких дітей,